

УДК 911.3

Чинко Т.М.

АНАЛІЗ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ ДО УКРАЇНИ

Розглядаються основні канали, напрямки в'їзду і виїзду іноземців, чинники нелегальної імміграції в Україну. Проведений аналіз можливих наслідків даної міграції.

Ключові слова: міграція, імміграція, іноземці.

Рассматриваются основные каналы, направления въезда и выезда иностранцев, факторы нелегальной иммиграции в Украину. Проведенный анализ возможных последствий данной миграции.

Ключевые слова: миграция, иммиграция, иностранцы.

The main channels, the direction of entry and exit of foreigners, factors of illegal immigration to Ukraine. The analysis of the implications of this migration.

Keywords: migration, immigration, foreigners.

Постановка проблеми. Зростаюче скорочення трудових ресурсів нації внаслідок старіння населення через вплив кваліфікованих кадрів працездатного віку за кордон обумовлює значне зростання останніми роками в Україні неконтрольованої нелегальної міграції, яка вже давно набула транснаціонального характеру.

Актуальність дослідження. Для нашої країни проблема нелегальної міграції особливо актуальна, оскільки в силу свого географічного положення вона виступає своєрідним транзитним мостом, що поєднує Азію та Європу, і яким нелегальні мігранти з Азії і Африки прагнуть потрапити на Захід. Через своє геополітичне розташування Україна за останнє двадцятиріччя перетворилася не тільки в транзитну зону на шляху міграційних потоків Схід–Захід, Південь–Північ. Щороку на українському кордоні затримується порядка 30–40 тис. порушників, який з кожним роком вимагає все більшого державного фінансування на шкоду іншим галузям економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблема лише останніми роками почала привертати увагу українських науковців. Найпомітніші публікації на цю тему здійснено С. Кременчуцьким в роботі «Основні поняття та сутність характеристики нелегальної імміграції в Україні» (2008 р.) та співробітником Одеської філії Національного інституту стратегічних досліджень Л. Хомичем у праці «Нелегальна імміграція на півдні України: стан, потенційні загрози і наслідки» (2009 р.). Тим чи іншим аспектам нелегальної імміграції в Україну присвячені також праці Л. Мазуки, О. Малиновської, А. Авчухової, Т. Ігнатєвої та інших.

Мета статті – аналіз проблеми, пов'язаної з нинішнім станом нелегальної міграції в Україні, та можливі шляхи її вирішення.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, за даними Світового банку, Україна посідає 11 місце за рівнем імміграції (5,3 млн. чол.) [11]. Зазначимо, що, хоча ці дані включають в себе імміграційні потоки, які відбулися між колишніми республіками СРСР після його розпаду, однак не меншими є і нинішні, пов'язані з таким негативним явищем як *нелегальна міграція*. Нелегальна міграція знаходиться в центрі уваги міграційних служб і правоохоронних органів багатьох розвинутих держав, на її подолання спрямовуються значні фінансові й матеріальні ресурси, постійно розробляються нові методи протидії. Однак дані свідчать, що кількість незаконних мігрантів зростає. За оцінкою МОМ, «незважаючи на зусилля, що докладаються головними країнами, які використовують іноземну робочу силу, кількість стихійних мігрантів залишається досить значною, а якщо підійти до цього питання в планетарному масштабі, то така міграція є правилом, а не виключенням». Цей висновок зроблено майже 30 років тому [10, с. 235]. Але з того часу нелегальна міграція не тільки не скоротилася, а й істотно зросла, набувши глобального характеру.

Українська ж специфіка цієї проблеми у тому, що з країни

(переважно у пошуках заробітку) виїжджає за кордон автохтонне населення, згодом стаючи там нелегальними мігрантами. Натомість в Україні нелегально осідають іноземці з метою подальшого незаконного перетинання її західних кордонів або постійного проживання в ній. На думку деяких експертів, Україна сьогодні являє собою найбільшу транзитну зону в СНД, через яку проходить близько 40 іммігрантських шляхів, а кількість нелегалів, які осіли на території країни, перевищує загальновизнані європейські норми у 20–25 разів. І це набуває загальнодержавного значення, оскільки недооцінка масштабів та наслідків нелегальної міграції, відсутність ефективних механізмів її запобігання призводять до прямих економічних втрат та матимуть в майбутньому незворотні демографічні і соціальні наслідки для України [13].

Варто наголосити, що сьогодні в Україні нелегальна міграція набула організованого характеру, що проявляється у появі й функціонуванні т. зв. каналів нелегальної міграції— створеної групами осіб системи нелегального в'їзду до України, перебування та виїзду з неї мігрантів, а також сукупність сил та засобів, необхідних для пошуку бажаючих нелегально мігрувати на Захід. Останні формуються в групи, які забезпечуються відповідними документами, супроводжуються на шляху прямування, тимчасового розміщення і проживання у транзитних пунктах, перетинання кордонів тощо. Спецслужбами України виявлено 7 стійких каналів незаконної міграції, основними з яких є: а) *російський* – офіційний в'їзд в Росію за туристичними візами та незаконне перетинання російсько–українського кордону на ділянках Чернігівського, Сумського та Харківського прикордонних загонів; подальший переїзд до Києва з метою переховування та комплектування груп для транзитного переміщення в західні регіони України; б) *білоруський* – офіційний в'їзд у Білорусь за туристичними чи комерційними візами, транзитне переміщення через її територію з подальшим незаконним перетинанням білорусько–українського кордону в районі Чернігівського прикордонного загону з подальшим прямуванням до західного держкордону; в) *молдовський* – офіційний в'їзд у Молдову, незаконне перетинання молдовсько–українського кордону, транзитне переміщення через Одещину, Вінниччину, Хмельниччину та Тернопільщину в західному напрямку; г) *студентський* – іноземці прибувають до нас за запрошеннями ВНЗ начебто на навчання, маючи на меті подальше незаконне переміщення до Західної Європи. В Україні діє низка фірм з надання «послуг» у сприянні перетину її кордонів, створюючи та вдосконалюючи канали нелегальної міграції. За певну плату ділки пропонують потенційному мігрантові переправити його до країни призначення (зазвичай нелегальним шляхом). За оцінками експертів, організація нелегальної міграції – один із найрентабельніших видів злочинної діяльності, що дає прибутки не менші, ніж наркобізнес. При цьому кримінальна відповідальність за контрабанду людей значно менша, ніж за контрабанду наркотиків. А відтак діяльність злочинців у цьому напрямку не зменшується [5; 10, с. 233]. Лише протягом

минулорічної осені співробітниками Держприкордонслужби та МВС України припинено діяльність 46 організованих злочинних груп [1].

Найактивніше нелегальною міграцією займаються злочинні угруповання Закарпаття, зосереджені на Березівському напрямку. Вважається, що до 40% приватного капіталу в прикордонних районах сформовано за рахунок нелегального перетинання кордону людьми.

За даними правоохоронців, в Україні сформувався стійкий «чорний» ринок послуг у сфері нелегальної міграції, де обертаються величезні капітали [9]. Наприклад, підроблений паспорт громадянина однієї із західноєвропейських країн коштує \$500–\$1000, виготовлення підробленої візи –\$500–1500; перетинання західного кордону України автотранспортом - \$300–500; послуги провідника за переправлення через так званий зелений кордон— \$300–1000; проживання на приватній квартирі— до \$50 за добу з кожної людини. Загальна вартість нелегального переправлення одного мігранта через Україну на Захід оцінюється приблизно в \$1000–5000. Якщо помножити цю суму на кількість нелегальних мігрантів, затриманих прикордонниками та органами МВС України за порушення законодавства та правил перебування у нашій країні (а це лише частина всіх нелегалів, які прямують через її територію), то щорічний прибуток організованої злочинності у сфері нелегальної міграції (зокрема і в Україні) оцінюється експертами в \$10–50 млн [10, с. 234,]. Нині нелегали та легальні іммігранти зосереджуються традиційно у Києві та області, на Харківщині, Одещині і в деяких інших областях.

Серед основних чинників, що роблять Україну привабливою для іммігрантів, перш за все, більш-менш стабільна соціально–політична й економічна ситуація в ній (порівняно з деякими суміжними державами і наявністю у них загрози збройних конфліктів). Не менш важливе – транзитне та близьке до кордонів ЄС географічне положення України, розвиненість транспортних мереж, існування каналів контрабанди людей залізницею, через морські порти, неконтрольовані ділянки східного кордону та слабка його облаштованість (2011 р. основна кількість нелегалів (до 90 %) потрапляла до нас з Росії). Сприяє зростанню кількості нелегалів і недосконале законодавство України, недостатність адмінзасобів по контролю за перебуванням іноземців на території країни, що створює сприятливі умови для юридичного забезпечення каналів легального в'їзду потенційних нелегалів в Україну. Прибуття здійснюється на законних підставах, а після цього – робиться спроба самостійно чи з допомогою злочинних мереж (посередників) незаконно потрапити до Західної Європи або залишитися в Україні. Низький рівень життя і соціальної захищеності населення прикордонних областей сприяє активному використанню окремих його представників злочинними угрупованнями для переміщення, переховування, супроводження нелегалів [5; 7; 12]. За даними Держприкордонслужби, за переправлення нелегалів з України в Європу, за кожного з них організатори людської контрабанди виплачують провідникам близько \$2,5–3,5 тис. Прибуток же організаторів

транспортування за нелегала–афганця, скажімо, становить \$12–20 тис., а за сомалійця – \$3–10 тис. [8]. Поширення корупції та зловживань у сфері контролю та запобіганню нелегальній міграції, корупційні дії посадовців щодо приховування нелегалів, їхньої легалізації, безпосереднє прикриття злочинних угруповань, які займаються контрабандою людей та траффікінгом, сприяють значному розвитку тіньової економіки. Враховуючи згадані вище факти, доходимо висновку, що через це Україна має низку проблем, які не забезпечують державного контролю над міграційними процесами, *створюючи умови для тінізації та криміналізації* середовища нелегалів, розвитку *корупції* у цій сфері. Державні механізми сприяння інтеграції біженців та іммігрантів в українське суспільство сьогодні знаходяться на початковій стадії становлення. А тому рівень співпраці держустанов з національними общинами, новоутвореними діаспорами з країн потенційних нелегальних іммігрантів досить низький. До того ж процедура імміграційної амністії в державі ще не розроблена [12]. Яка ж кількість нелегалів в Україні? Найпоширеніша цифра їхньої наявності – 500 тис. Її наводять як експерти міжнародних організацій (передусім МОМ), так і керівники українського прикордонного відомства. У підсумку, маємо приблизно реальну кількість іммігрантів (легальних і нелегальних) в 1 млн. осіб. Однак число затриманих нелегалів тільки частково відображає дійсність. На думку експертів Держприкордонслужби, затримані на кордоні незаконні мігранти становлять лише 25% нелегального потоку. Щорічний ж обсяг нелегальної міграції можна оцінити приблизно в 10 тис. осіб. Однак це стосується лише руху через кордон і не враховує тих, хто з різних обставин нелегально перебуває на території держави [4; 10, с. 240]. Основний напрямок незаконної міграції на західному кордоні – його словацька ділянка. І не випадково. Адже в Словаччині діє одна з найліберальніших процедур надання прибулим статусу біженця. Приблизно 70–80% громадян Чечні, Грузії та Вірменії, котрі незаконно перетнули українсько–словацький кордон, в разі потреби тут дуже швидко отримують статус біженця. Відсутність чіткого законодавства про легалізацію іноземців, незаконно перебуваючих в Україні, робить їх невідконтрольними державі і фактично змушує вдаватися до протиправних дій та співпрацювати з оргзлочинністю. Це стосується і такої специфічної групи мігрантів як біженці, які становлять значну кількість іммігрантів в Україну. І це при тому, що вітчизняне законодавство встановило вузькі рамки підстав для отримання такого статусу. Лише 4% із загальної кількості заявників отримують його. За даними Державної міграційної служби, кількість біженців (з 50 країн) на 1.07. 2011 р. становила 2435 осіб [14]. Найбільше шукачів притулку (за даними Управління Верховного комісара у справах біженців) серед громадян *Афганістану, Сомалі, Киргизстану, Сирії, Палестини*. Загалом же з проханням до української влади про надання статусу біженця у 2011 р. звернулися 890 осіб. Натомість отримали його лише 133 особи. Отримала відмову 361 особа [16]. Що ж стосується

нелегальної міграції через Україну, то соціологи і правники простежують 3 найпоширеніші її напрямки. *Перший* – транзитний повітряно–залізничний. Громадяни держав Південно–Східної Азії, Близького й Середнього Сходу, прибувають до Росії чи Білорусі повітряним транспортом. Звідси залізницею мігрують в Україну. Далі— через Польщу, Словаччину, Угорщину дістаються країни призначення. *Другий шлях* – транзитний повітряно–залізнично–пішохідний. Групи мігрантів прибувають повітряним шляхом чи залізницею до Росії, звідки у супроводі провідників прямують в Україну, а далі – до ЄС. І *третій* – транзитний повітряно–пішохідно–залізничний. Велика кількість іноземців прибуває в Україну повітряним шляхом, згодом залізницею чи пішки прямує до західного кордону, перетнувши який, потрапляють у держави Євросоюзу [7]. Використовуючи законні й незаконні можливості перебування в Україні, певна категорія мігрантів шукає підстави для виїзду у країни ЄС. Кошти для проживання в Україні вони заробляють, нелегально торгуючи на ринках великих міст, реалізуючи контрабандний товар тощо. Нелегально осісти в Україні пробують лише 3–5% затриманих правопорушників. Це в основному громадяни Китаю [10, с. 243].

Останнім часом окреслилася тенденція до зростання питомої ваги іммігрантів–фахівців високого рівня, зокрема представників популярних професій. Їхній високий рівень освіти та відповідний соціальний статус на батьківщині засвідчує вартість послуг посередників, яким такі транзитери сплачують від \$5 до \$10 тис. Зауважимо, що нелегальні іммігранти в Україні передусім шукають не будь–яку роботу, а таку, прибутки від якої не контролюються державними структурами. Найчастіше вони організовують тіньовий бізнес. За матеріалами Держприкордонслужби, у січні–вересні 2011 р. виявлено 6250 тис. нелегалів. Деяких з них затримано за незаконний перетин державного кордону і відмовлено у праві в'їзду як потенційним незаконним мігрантам [15]. Нині чітко простежується переорієнтація незаконного проникнення в Україну не через «зелену» ділянку кордону, а через пункти пропуску. Одна з популярних схем— прибуття іноземців на навчання. Наприклад, у 2010 р. навчальними закладами їм видано майже 12 тис. запрошень для навчання. Близько 7,5 тис. потенційних студентів становили вихідці з країн Південно–Східної Азії та Африки. Проте 10% осіб, що в'їхали в Україну під приводом навчання, до ВНЗ так і не з'явилися. Іммігранти використовують й інші канали незаконного в'їзду в Україну. Так, за 9 міс. 2011 р., після співбесід 175 іноземцям відмовлено у допуску на її територію як потенційним незаконним мігрантам. Вони мали дійсні українські візи, але не змогли пояснити мету поїздки до нас. У пунктах прикордонного пропуску затримано 53 громадян країн Південно–Східної Азії та Африки з чужими та підробленими документами (в т. ч. паспортами громадян Ізраїлю та Великобританії). При спробі перетину держкордону із 935 затриманих незаконних мігрантів 26 іноземців навчалися у ВНЗ України, 86 – мали

довідки про розгляд заяви щодо статусу біженця в Україні, а 16 – затримувалися повторно [1].

Зазначимо, що боротьба з нелегальною міграцією досить дорого обходиться державі. Підраховано, що утримання кожного затриманого щодоби складає 25–30 грн (60 днів— 1,5–1,8 тис. грн.). За міжнародними ж нормами ця сума повинна бути 10 євро (близько 75 грн) на день. Висилка ж одного іноземця на батьківщину потребує понад \$1,5 тис. Нині в Україні знаходиться близько 10 тис. осіб, що підлягають першочерговій депортації [3]. Отже, треба витратити на ці заходи майже \$15 млн. Відтак зрозуміло, чому депортуються за межі держави лише приблизно 20–25% виявлених нелегалів [1; 10, с. 244]. А звідси випливає, що проблема нелегальної міграції в Україні набуває гостроти, впливаючи на стан правопорядку, економічну ситуацію, і на міжнародний імідж нашої держави.

Більшість іммігрантів живуть за рахунок *випадкових заробітків*. Зауважимо, що нелегітимні мігранти часто *порушують закони* України: хуліганять, дискримінують жінок (часто своїх співмешканок), ведуть паразитичний спосіб життя, незаконно займаються комерційною діяльністю. Усі ці факти негативно впливають на *громадський правопорядок, сприяють зростанню злочинності* в соціумі і *поширенню небезпечних хвороб*. Скажімо, хоча значного впливу на санітарно-епідеміологічну ситуацію в державі нелегальна імміграція не має, проте в окремих регіонах зафіксовано випадки завезення саме мігрантами небезпечних хвороб [3; 9]. Варто наголосити і ще на одному аспекті майбутніх негативних впливів нелегальної міграції на суспільно-політичну ситуацію. В українських мегаполісах! Адже не секрет, що іммігранти (в т.ч. і нелегали) відають перевагу великим містам, де набагато легше знайти роботу і «розчинитися» серед населення. А оскільки вони соціально незахищені, то надають перевагу поселенню в найдешевших міських кварталах, які з часом через перенаселення можуть перетворитися у т. зв. нетрі. Відтак на українські міста у цьому плані очікують проблеми, характерні для всіх мегаполісів світу: криміналізація бідняків та іммігрантів; неконтрольована мілітаризація передмість і міських районів; різноманітні форми прояву міського насильства; расизм, сексизм і гомофобія в містах; насильство над жінками тощо. Складна соціально-економічна ситуація призвела до зубожіння значної кількості міського населення, до потужної як внутрішньої, так і зовнішньої його міграції. А це, у свою чергу, призведе до виникнення проблем, притаманних світовим мегаполісам. Особливо це стосується не тільки вже згаданої п'ятірки «мегаполісів», а й решти наших найбільших міст (особливо портів): Миколаєва, Херсона, Маріуполя, Бердянська тощо. І, в першу чергу, проблема тут стосується нелегальної імміграції, що (за аналогією з містами Європи та США) створить різнопланові серйозні проблеми, зародки яких вже існують у них, викликаних безробіттям, бідністю тощо [13]. Точну кількість економічних мігрантів, які прибувають нелегально до нас з Азії

та Африки, ніхто не назве. Голова представництва МОМ в Україні Манфред Профазі впевнений в одному: їх набагато менше, ніж українців за кордоном. Однак не забуваймо – нелегальні іммігранти не тільки найчастіше стають жертвами кримінальних структур, а й самі здійснюють на території України злочини (в т. ч. й кримінальні). Злочинні угруповання, сформовані за національними ознаками, тією чи іншою мірою вже впливають на криміногенну ситуацію в Україні. Віднедавна все більше непокоять правоохоронців нігерійські угруповання, які порівняно «молоді» на території нашої держави, але дуже «перспективні» у кримінальному плані. Вони постачають і розповсюджують наркотики, здійснюють різнопланові кримінальні оборудки. Наприклад, ініціюють створення різноманітних українсько-нігерійських СП, завдаючи фінансових збитків підприємствам та громадянам України (приміром, справа сумновідомого пастора «Посольства Божого» С. Аделаджі та його фінансової піраміди «Кінгс Кепітал»). Особлива небезпека у тому, що основна маса нелегалів прибуває в Україну з регіонів, де активно діють різного роду *терористичні організації*. Це призводить не лише до погіршення криміногенної ситуації, але й до прямих політичних, соціальних ускладнень та завдає економічних збитків нашій державі, що свідчить про великий ступінь суспільної небезпеки [10, с. 243;].

Узагальнюючи наслідки нелегальної міграції загалом, можемо виділити основні групи небезпек і ризиків, які ускладнюватимуть не лише проблеми українських мегаполісів а й, навіть, загрожуватимуть національній безпеці України. По-перше, матимемо негативні *економічні* наслідки через прямі витрати додаткових бюджетних коштів на утримання, обслуговування, ідентифікацію, депортацію нелегалів. Окрім того, мегаполіси зазнаватимуть значних втрат, зумовлених нелегальним характером перебуванням іноземців, їхньою зайнятістю у тіншовому секторі економіки та переказом на етнічну батьківщину зароблених у нас коштів і споживанням суспільних благ, товарів та послуг, створених в Україні, не вклавши у них власну працю. По-друге, нелегальна міграція викличе (і вже викликає) негативні *соціально-демографічні* наслідки через ускладнення *етнічного та конфесійного складу населення*. Крім того, ще непомітно, але все відчутніше дають про себе знати небажання іммігрантів інтегруватися в українське суспільство та наявність проблеми етнокультурної асиміляції окремих національних груп. Отож зростатимуть *етнічна злочинність та соціальне напруження* в регіонах зосередження значної кількості як легальних *іммігрантів*, так і *нелегалів*. По-третє, нелегальна імміграція матиме (і вже має) *політико-адміністративні* наслідки. Для органів влади все помітнішими стають проблеми, створені впливовими злочинними угрупованнями торгівців живим товаром та контрабандистів, масовим перебуванням у країні значної кількості іноземців. До того ж, вірогідна можливість переховування у цьому середовищі *небажаних осіб, терористичних груп*, які становлять загрозу

національній чи міжнародній безпеці [13]. На жаль, важливість цієї проблеми поки що не усвідомлена в Україні повною мірою.

Імміграція тягне за собою (окрім вже згаданих) ще низку негативних наслідків з прямою загрозою національній безпеці. По-перше, посилюється залежність національної економіки від трудових ресурсів інших країн і розмивається національний трудовий потенціал. По-друге, зменшується питома вага власних громадян у структурі економічно й суспільно–політично активного населення та відбувається посилення тиску на державну сферу соціальних послуг і комунальний сектор. Окрім того, посилюється зовнішній соціокультурний вплив на українське суспільство, що підвищує ризик його фактичної деукраїнізації, чому сприятиме і формування автономних співтовариств зі своїми субкультурою й звичаями. Насичення ж нелегальними іммігрантами тіньового сектора економіки (за даними МОМ, їхня частка у ньому складає 75%) сприяє поширенню в їхньому середовищі кримінальних відносин, що, у свою чергу, може збурити невдоволення серед частини представників титульної нації [2]. Що ж до вирішення згаданих проблем та попередження їхніх наслідків, то світовий досвід показує – ефективність адміністративних, законодавчих та інших заходів проти нелегальної міграції виявляється низькою. Така ситуація змушує основні країни–реципієнти гнучкіше підходити до пошуку можливостей впливу на неї. Замість колишньої непримиренної позиції – «нелегалів у країні бути не повинно» – приходиться розуміти неминучості цього явища. Відповідно, міграційна політика, крім рішучих каральних заходів у багатьох країнах доповнюється заходами, спрямованими на легалізацію статусу нелегальних мігрантів, яка полягає в можливості одержання офіційного посвідчення на проживання і дозволу на роботу тими нелегальними мігрантами, які «підтвердили» свою корисність для країни [10, с. 224–236]. Економічні аргументи на користь легалізації нелегалів в Україні зараз менш вагомі, ніж, наприклад, у країнах Європи. Та вони не виключаються, якщо співставити витрати на затримання, утримання та депортацію нелегальних мігрантів із вигодами узаконення частини з них. Зазначимо також, що в майбутньому економічні міркування можуть стати ще вагомішими. Адже в умовах демографічної кризи і в разі подальшого розвитку української економіки, потреба у робочій силі зростатиме. Легалізація певної частини нелегалів, не пов'язаних із злочинністю і виведення їх зі сфери впливу «тіньових» економічних відносин та корумпованого чиновництва— в інтересах держави [6]. То ж прийняття ліберальніших законодавчих актів щодо легалізації певної категорії незаконних мігрантів поступово виходить на перший план та вимагає вже сьогодні наполегливої роботи над цим питанням.

Висновок. Як свідчать наведені факти, перед Україною сьогодні постає нагальне стратегічне завдання – створення сучасної та ефективної національної системи контролю за міграційними процесами і протидії нелегальній імміграції з метою попередження майбутніх економічно–соціальних, міжетнічних та міжконфесійних конфліктів.

1. В Україні за 9 міс. 2011 р. затримано в 2,5 рази менше незаконних мігрантів [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/>
2. Долгополова А. І. Вплив нелегальної трудової імміграції на економічну безпеку України [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://istfaktgu.at.ua/>
3. ЄС відкуповується від хвилі нелегальної міграції з України [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://www.newsru.ua/ukraine/02jul2008/unlegal.html>
4. Ігнатєва Т. Україна в світових міграційних потоках [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://postua.info/ignatjeva.htm>
5. Костюк Л. Нелегальна міграція в Україні: причини, наслідки для соціуму [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://s-journal.cdu.edu.ua/base/2008/v6/vbpp124-125.pdf>
6. Малиновська О. Імміграційна амністія як засіб мінімізації загроз нелегальної міграції: міжнародний досвід та доцільність його використання в Україні// http://www.niss.gov.ua/public/File/StPan09_1.pdf
7. Надюк Я.М. Проблема нелегальної міграції в Україні [Електронний ресурс]– Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTNPU_ist/2010_1/materialy_2010_1/29_Kostyuk.pdf
8. Нелегальні маршрути. Агенти впливу. Телеканал ТНТ.— 1.04.12 [Електронний ресурс]– Режим доступу: http://ntn.ua/uk/video/agenty_vplyvu/2012/04/02/6441
9. Пілігрим А.С., Бевза Н.С. Нелегальна міграція як різновид організованої злочинності в Україні [Електронний ресурс]– Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2010/Pravo/62271.doc.htm
10. Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція/ С.Е. Сардак: Навчальний посібник.— К.: ВЦ “Академія”, 2007.— 312 с.
11. Україна посідає 5 місце у світі за еміграцією і 11— за імміграцією [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://dt.ua/news>
12. Хомич Л. Нелегальна імміграція на півдні України: стан, потенційні загрози і наслідки [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/januar2009/9.htm>
13. Чіпко Т. Проблеми розвитку мегаполісів XXI ст. та їхня проекція на міста України в розрізі нелегальної імміграції//Географія та туризм.— 2010.— № 6.— С. 64–68
14. <http://www.dmsu.gov.ua/uk/dijalnist-dmsu/dijalnist-tprb.html> (сайт Державної міграційної служби України)
15. <http://www.pvi.gov.ua> (сайт Державної прикордонної служби України)
16. http://www.unhcr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=316:statystyka&catid=2:uncategorised&Itemid=254&lang=uk (сайт Управління верховного комісара ООН у справ біженців в Україні)